

Златка Петрова
РИМ „Стою Шишков” - Смолян

РЕВОЛЮЦИОННАТА ИДЕОЛОГИЯ НА ХРИСТО КАРАМАНДЖУКОВ

Известният родопски просветен и обществен деец, публицист и историк-изследовател Христо Караманджуков е и един от видните революционери и дейци на национално-освободителното движение в Македония и Одринско. Активната му дейност във Вътрешната македоно-одринска революционна организация и Пети Ахъчелебийски-Скеченски революционен район преди и по време на Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. е призната в много научни публикации и архивни документи. Със забележителната си дейност на революционер Христо Караманджуков добива известност след публикуването на монографичните трудове „Западнотракийските българи в своето културно-историческо минало с особен поглед към тяхното революционно движение”, „Родопа през Илинденско-Преображенското въстание” и „Подготовка на Илинденско-Преображенското въстание в Странджа – Малкотърновски революционен район през 1902-1903 г. Част I. Спомени.”¹

Настоящото научно съобщение цели да представи революционните идеи и дейност на Христо Караманджуков в периода до Илинденско - Преображенското въстание от 1903 година. За база са използвани документални материали от фонда на ВМОРО „Централни Родопи” – с. Карлуково (дн.

¹ Караманджуков, Хр. Западнотракийските българи в своето културно-историческо минало с особен поглед към тяхното революционно движение. С., 1934, кн. 1; Родопа през Илинденско-Преображенското въстание. Спомени и документи. Състав. Ал. Караманджуков. С., 1985, 244 с.; Подготовка на Илинденско-Преображенското въстание в Странджа – Малкотърновски революционен район през 1902-1903 г. Спомени. Съст. Цв. Нушев и Ал. Караманджуков. С., 1996, 236 с.

с. Славейно), лични фондове, съхранявани в Държавен архив - Смолян, и публикуваните документи от личния му архив.

Христо Иванов Караманджуков е роден на 14 декември 1876 г. в с. Чокманово, Смолянско, в родолюбивото семейство на Иван и Стойка Караманджукови. Иван Караманджуков е участник в революционното движение, съратник на Капитан Петко войвода и четник в Първа българска родопска дружина „Защита”.² По-късно става един от първите дейци на ВМОРО в Средните Родопи и участва в основаването на комитета в Чокманово. За революционната си дейност срещу турската власт е осъден на 15 години и хвърлен в Одринския затвор.³ Другите му братя също са членове на революционната организация, извършващи куриерски задачи, укриване и пренасяне на оръжие.

Христо Караманджуков учи първоначално в родното си село и в с. Райково, а през 1895 г. завършва IV клас на Одринската българска мъжка гимназия „Д-р Петър Берон”.

В този голям просветно-културен и политически център за българите от Южна Тракия се формира политическият мироглед и се поставя началото на революционната дейност на Хр. Караманджуков.⁴

След завършването на гимназията учителства в селищата Карлуково (дн. с. Славейно) и Чокманово. През 1898 г. продължава образованието си в Педагогическото училище в гр. Серес. Тук се включва в ученическото революционно братство, а през 1899 г. става член на Вътрешната македоно-одринска революционна организация. Оттук нататък това предопределя житейския му път, който е свързан с идеите на македоно-одринската организация и борбата за освобождението на Родопския край.

² Караманджуков, Хр. Подготовка на Илинденско... Цит. съч. с. 7.

³ Данаилов, Л., Ст. Нойков. Националноосвободителното движение в Тракия. Т.2. С., 1971, с. 203.

⁴ Севов, Д. Христо Иванов Караманджуков – апостол на националноосвободителното движение в Средните Родопи. В: Сб. Илинден. Смолян, 2005, с. 59.

През 1900 г. Хр. Караманджуков завършва образованието си, но изцяло се посвещава на освободителното движение. „Тогава – пише той – решаването на въпросите ставаше изключително по необходимост, а не по възможностите...”⁵

В това време в Родопите е поставено началото на организирано освободително движение. През 1900-1901 г. Вълчо Сарафов проектира да се проведе избор на околийско ръководно тяло, ”но докато да се създадат уредени селски комитети, също на изборни начала”, ръководството на околията (псевдоним „Абаджиево поле”) е поверено по назначение върху Таню Стоев (псевдоним Крум) и Хр. Караманджуков (псевдоним Горчо Смитков) с център с. Чокманово (псевдоним Орлово).⁶

Така през 1901 г., Хр. Караманджуков става секретар на първия Околийски комитет на Ахъчелебийски район на ВМОРО, с ръководител Таню Стоев Братанов. Районът обхваща и Даръдеренско (дн. Златоградско) и Ксантийско. В периода, когато Таню Стоев и Хр. Караманджуков ръководят революционните комитети в Ахъчелебийско и Ксантийско, организацията бележи осезателни успехи както в масовизирането на селските комитети, така и за тяхното организационно укрепване.

Освен създадените комитети в Ахъчелебийско – Устово, Момчиловци, Карлуково (дн. с. Славейно), Райково, Пашмакли (дн. Смолян), Аламидере (дн. с. Полк. Серафимово), се изграждат и нови, формира се голяма куриерска мрежа и се събират средства за закупуване на оръжие като се спазват революционният ред и сигурност. Само през втората половина на 1900 г. в Чокмановския районен революционен район са получени над 100 писма и разпоредби както от Чепеларския пункт, така и от другите местни комитети. Хр. Караманджуков има задачата да координира Ксантийския и Даръдеренски (дн. Златоградски) район по организационни проблеми

⁵ Караманджуков, Хр. Западнотракийските българи в своето културно...Цит.съч. с. 200.

⁶ ДА – Смолян, ф. 30 К, оп. 2, а. е. 33, л. 1.

и събирането на парични средства за закупуване на оръжие.⁷

Според негови изчисления са събрани над 1000 турски лири за оръжие, което не се доставя или доставеното е недостатъчно и негодно. Това става причина да се появят първите признаци на съмнения и недоволство от дейността на пункта в Чепеларе.

С Окръжно № 13 от 20 ноември 1900 г. до всички селски комитети революционният комитет отправя следния призив: „Мисълта за едно близко повсеместно въстание на роба трябва да ни занимава. Очакваното време не е далеч, но от нас се иска готовност да посрещнем и уловим този славен момент. Затова нека, прочее, се възползваме от краткото време, с което разполагаме, и да обърнем всичкото си внимание върху нашето въоръжаване, съгласно 45 член от Правилника... Трябва работниците мило и драго да продадат, но с оръжие да се снабдят!”⁸

В писмо до Таню Стоев от 15 ноември 1900 г. Вълчо Сарафов прави оценка на работата на Христо Караманджуков и дава указания за по-нататъшното развитие на комитетската дейност. „Поздравявам Караманджуков с обиколката и му кажи, че през коледните празници ще го изпратите с разписки къде Габрово, Еникьой, Даръдере и Скече. Забелязва се едно непокорство в някои от ръководителите селски. Да се оздрави тази организация, а след като се нареди и оздрави, ще присъединяваме към нея Гюмюрджинско и други места... За револверите парите да се събират час по-скоро, за да може за тях да се вземат други, също за пушките... Също стария Караманджук поздравете и му кажете, че ще го правим комитетски куриер и кираджия.”⁹

Като секретар на околийското ръководство особено голям дял има Хр. Караманджуков в укрепване на връзките меж-

7 Тодоров, Т., А. Печилков и Ал. Караманджуков. Чокманово. Минало. Т. I. С., 1999, с. 133.

8 ДА – Смолян, ф. 30 К, оп. 1, а. е. 11, л. 4.

9 Тодоров, Т., А. Печилков и Ал. Караманджуков. Чокманово. Минало. Т. I. С., 1999, с. 133.

ду местните комитетски дейци в Габрово и Еникьой, които с прибързаните си действия биха довели до нарушаване на единодействието на организацията. За тази цел той организира и участва в три обиколки в тези райони. Както сам пише: „В Еникьой имаше много работа. Преди всичко трябваше да се организира комитетът, после въвеждане и покръщаване на нови хора, определяне отговорните длъжности, събиране пари, даване наставления и напътствия, решаване спорове и недоразумения.“¹⁰

През пролетта на 1901 година той отново заминава за Ксантийското поле със задача да привлече към организацията и родопското овчарско съсловие. „Тая работа – посочва Хр. Караманджуков, бе възложена мен и именно през пролетта, когато движението и пребиваването в Енидженското поле бе твърде успешно. Участието те (овчарите) считаха за отличие и гордост и се отнасяха към него съвсем искрено... Важно е и това, че те най-охотно посрещаха и прикриваха четите, а мнозина от тях станаха после добри четници.“¹¹

Той посещава целия район, обитаван от овчарите и кехаите“на запад и на юг от с. Булустра – Кушпалъ, Горно и Долно Османлъ, Ферезлер и др.” Успешно завършва мисията си, което е важно за поддържане на районната чета по планините в Ахъчелебийско и при прехода ѝ към Ксантийско. В края на месец май се връща, когато аферата, причинена от неуспешния опит за покушение върху посиненика на Салих ага – Хаджи Нурия, е свършен факт. Това нанася голям удар върху организацията, защото са арестувани всички заподозрени в революционна дейност. Организацията е почти обезглавена, селските комитети са разстроени, а по-голяма част от ръководните дейци са принудени да се изселят на българска територия. Заплашен от арест е и Хр.

10 Караманджуков, Хр. Западнотракийските българи в своето културно-историческо минало с особен поглед към тяхното революционно движение. С., 1934, с.169.

11 Тодоров, Т.,А. Печилков и Ал. Караманджуков. Чокманово.Минало. Т. I. С.,1999, с. 157.

Караманджуков. Това налага да се прехвърли в Чепеларския революционен пункт, където продължава активното си участие в революционната дейност. По спомените на Стефан Чакъров в Чепеларския пункт след Константин (Вълчо) Антонов-Сеченката той е един от първите хора. Оценяйки неговия революционен опит, ръководството на ВМОРО му възлага създаването и разширяването на комитетската мрежа в Западна Тракия. С тази цел се предприема нова обиколка в Гюмюрджинско. Според Хр. Караманджуков целта е „да се стегнат там комитетите по селата, да се устроят канали и куриери, да се засили проповедта и да се представи силата и могъществото на организацията”. Така за многото младежи, които преминават границата, е дадена възможност да се включат в работата на организацията и да се присъединят към районната чета.

През юли 1901 г., отново под ръководството на Хр. Караманджуков, с войвода Марин Чолаков в Гюмюрджинско е изпратена организационно-агитаторска чета, в която влизат и четниците Иван Г. Калайджиев, Георги А. Кропчев, Стою Сивков и Христо Дъовлетлиев. Вълчо Антонов поверява неслучайно тази задача на двамата изпитани комитетски дейци. Караманджуков има натрупан опит като секретар на околийския таен революционен комитет в Чокманово, има теоретичната подготовка и младежкия ентузиазъм, приел идеите на организацията още от ученическите години.

На 19 юли 1901 г. четата прекосява р. Сютлийска и пристига в Гюмюрджински район. В продължение на един месец четата обхожда селищата Кушланли, Хаджилар, Чадърли, Караачкьой, Съчанли и Монастир. Тя извършва добра организационно-политическа и разяснителна работа за делото на македоно-одринското движение. От особено значение е, че се вдъхва вяра в местното население за свобода. „Най-важната придобивка от тая наша акция – посочва Хр. Караманджуков – бе включването на Гюмюрджинско в мрежата на пункта и оформянето по тоя начин на Гю-

мюрджинския или Беломорския окръг.”¹² Той е назначен за един от отговорниците в окръга, в обхвата на който е включен и Дъръдеренски район.

Формирането на Гюмюрджинския окръг поставя нови въпроси пред революционната организация. За преодоляване на проблемите с Дедеагач и Одрин се налага трета обиколка, осъществена пак от Хр. Караманджуков. Това става през месец ноември заедно със Стефан Чакъров. В Гюмюрджина за ръководител на комитета е определен Димитър Кирятчията от с. Петково.¹³ След това двамата пратеници на Македоно-одринската революционна организация посещават и селата Денизлер, Макри, Чобан, Еникьой и др. С тези агитационно-организационни обиколки за 1901 г. приключва нелегалната дейност на Караманджуков в Гюмюрджинско. На следващата година вече е организатор на Одринския революционен окръг западно от р. Марица.

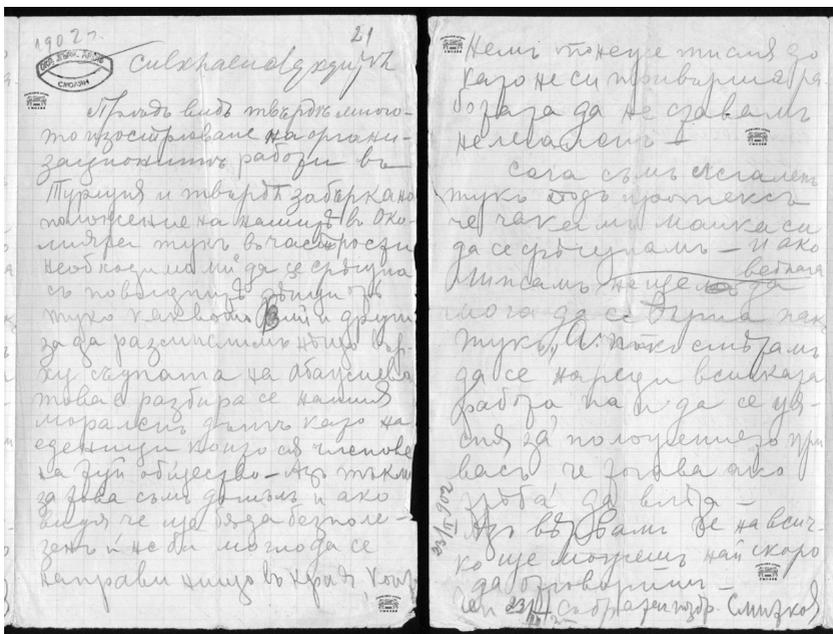
В едно запазено писмо от кореспонденцията на ВМОРО „Централни Родопи” от Хр. Караманджуков с дата 23 февруари 1902 г. той описва реално ситуацията в движението, а именно противоречията между ВМОРО и ВМОК: „Пред вид многото изостряне на организационните работи в Турция и твърде забъркано положение на нашите в околията тук необходимо ми е да се срещна с повечето дейци от тук, за да размислим нещо върху съдбата на „Абаджиево. Ако виждаме, че едно дълбоко разочарование е настъпило между населението, например то може да се посъветваме. Какво бихме могли да работим и какво положение да държим. Целта ми е само да се отдам, да ви вдъхна куража с една среща.” Писмото е от Чепеларе и е подписано с псевдонима му „Смитков”.¹⁴

Той е един от инициаторите за провеждането на Пловдивския конгрес на Одринския окръжен революционен комитет

¹² Пак там, с. 171.

¹³ Данаилов, Л., Ст. Нойков. Национално-освободителното движение в Тракия 1878-1903. Т. II. С., 1971, с. 141; ДА - Смолян, ф. 1272. Спомени на Стефан С. Чакъров.

¹⁴ ДА – Смолян, ф. 30 К, оп. 1, а. е. 32, л. 21-22.

Писмо от Христо Караманджуков, подписано с псевдонима му „Смитков“, 23.02.1902 г. (ДА-Смолян)

на 13-15 април 1902 г. В него вземат участие най-изтъкнатите ръководители на ВМОРО като Гоце Делчев и Михаил Герджиков и голям брой представители на районни комитети. „Конгресът в Пловдив – посочва Хр. Караманджуков – изглади много недоразумения и свади между революционните дейци, начерта пътищата за затягане дисциплината в организацията и даде мощен тласък на движението. Главна задача на бъдещата дейност се поставяше подготовката и снабдяването му с оръжие.”¹⁵

След конгреса, като член на околийското ръководство, той се противопоставя на погрешната тактика и репресивните мерки, провеждани от Чепеларския революционен комитет спрямо някои дейци на революционната

¹⁵ Караманджуков, Хр. Родопа през Илинденско-Преображенското въстание. С., 1986, с. 11-12.

организация.”Настъпили бяха недоразумения между мен и Антонов – пише Караманджуков - При често изпъкващи поводи, той не забравяше да повтаря упреците, че съм се стремил към самостоятелна дейност, нареждал съм работите по вътрешността по мое разбиране, а не в съгласие с дадените ми директиви, действал съм от мое име, а не от името на пункта и съгласно пълномощията.”¹⁶ След няколко остри конфликта с Константин (Вълчо) Антонов, усещайки заплаха за собствения си живот, е принуден да напусне Средните Родопи. Централното ръководство на ВМОРО одобрява препоръката на Гоце Делчев Караманджуков да бъде назначен за агитатор и организатор на Малкотърновския революционен район, като за известно време е секретар на районната чета на Георги Кондолов. В него работи до пролетта на 1903 г. Предстоящото избухване на Илинденско-Преображенското въстание обаче налагат организационни промени.

След среща със задграничното представителство на ВМОРО, състояла се на 31 март и 1 април, Христо Караманджуков е прехвърлен отново в родния си край – Ахъчелебийско.

Съвместно с Пею Шишманов той трябва “да затегне комитетските дела” и да формира участъкови чети за борба с неприятеля. За тези събития в спомените си Христо Караманджуков пише: ”Тъй както бяхме улисани с нашите работи и се мъчехме да ги поставим в ред, особено след аферата в Левочево, ненадейно се получи покана с дата 8 юни, изпратена от Бургас, с която се искаше да се упълномощят едно или две лица, които да участват на събора. Този събор, според поканата, бил крайно належащ. Писмото бе отправено до Пею Шишманов. Препис от оригинала му е запазен в комитетската кореспонденция, съхранявана в Славейновското

¹⁶ Караманджуков, Хр. Западнотракийските българи в своето културно-историческо минало с особен поглед към тяхното революционно движение. С., 1934, с.72,77.

читалище”¹⁷. Тук става дума за конгреса на Петрова нива, на който участва като единствен делегат Хр. Караманджуков от Ахъчелебийски революционен район. Взето е решение за организиране на въстанически действия в Одринския революционен окръг и веднага след връщането му от конгреса дейците от въстаническият район провеждат на 5 юли в м. Свети Дух над с. Славейно т. нар. Родопски конгрес. На него Хр. Караманджуков информира за взетите нови решения на конгреса и се подготвя стратегията за въстание в Ахъчелебийско-Скечанско. Отчитайки обстоятелството, че районът е твърде далеч от основния център на бойните действия и по време на въстанието Главното боево тяло на окръга няма да бъде в състояние да осъществи непосредственото ръководство на предвижданите акции, те избират такова районно. Така по време на Илинденско-Преображенското въстание Караманджуков е член на ръководния център на Пети Ахъчелебийско-Скечански (Смолянско-Ксантийски) революционен район на Одрински въстанически окръг заедно с Пею Шишманов от с. Славейно и Никола Данаилов от Райково.

В спомените си за този период Хр. Караманджуков пише: „В Ахъчелебийско след конгреса се предприе усилена дейност за присъединяването на комитетите и за боевата подготовка на членовете, очаквайки същевременно и пристигането на обещаното от конгреса и ЦК оръжие, което все не идваше и не идваше. Но докато ние се уреждахме и чакахме да дойде обещаното оръжие, турците не спяха. Преди още датата на обявяването на въстанието, когато бяхме заели участъка си в околностите на Алаמידере, наблюдавахме непрекъснатите редици аскер, който се стичаше по шосето от Ксанти за Пашмакли... Според сведенията, съобщени на 31 август, всички са били 8700 войници в района на половината околия, гдето се движеха.”¹⁸

¹⁷ Караманджуков, Хр. Родопска през Илинденско-Преображенското въстание. С., 1986, с. 65.

¹⁸ Пак там, с. 76.

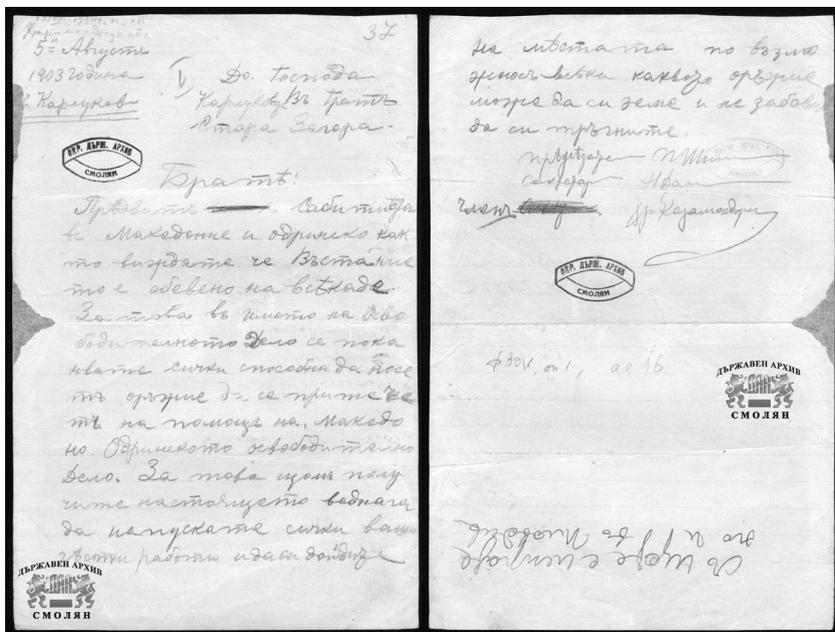
Както в останалите революционни райони, така и тук насоката е към снабдяване на оръжие и пропорционалното му разпределяне. В писмо от 11 март 1903 година до Христо Караманджуков председателят на ръководното боево тяло Пею Шишманов пише: „Духът на хората е достатъчно подготвен от няколко месеца. Колкото за материалите, ти знаеш, че нямаме нищо. Имаме по една - две пушки и те без патрони. Тъй щото ни са нужни: пушки, патрони, револвери и ками нямаме, нито една. Трябва да имаме динамит отчасти, защото във време на въстание то е най - важния материал за отбрана.“ Точни данни за въоръжението в района се съдържат в доклада на Христо Караманджуков до Задграничното представителство на ВМОРО от 14 март 1903 година. В целия революционен район наличното оръжие е следното: „1.Чокманово - 50 кримки /обр. „Крынка“, но известен под популярното название „кримка“/ дълги, 1400 патрона, 2 револвера тюфекчиеви ; 2. Момчиловци - 4 - 5 кримки дълги, 500 патрона; 3. Соколовци - 5-15 кримки дълги, 1000 патрона, 5 револвера черногорски; 4. Устово - 4 револвера черногорски; 5.Райково - 2 револвера черногорски; 6. Славейно - 125 кримки, 1500 патрона, револвери -?; 7. Петково - 5 кримки, 500 патрона, револвери - ?. И така общо около 200 стари пушки от система „Кримка“ и обр. „Манлихер“, 12 от обр. „Хенри Мартини“ и „Бердани - 2“.¹⁹

В дните преди въстанието е изпратен и апел до бежанците карлуковци, заселени в Стара Загора, с който се призовават да се завърнат в родния край, „по възможност всеки каквото оръжие може да си вземе“, за да участва в борбата.²⁰ Той е подписан от Пею Шишманов, Никола Данаилов и Христо Караманджуков, което е и боевото околийско ръководство.

При тези обстоятелства и поради липсата на достатъчно въоръжение участъковите чети се отправят към определените пет района. Съгласно взетото решение не трябвало да се

¹⁹ Пак там, с. 141.

²⁰ ДА–Смолян, Ф. 30 К, оп. 1, а. е. 16, л. 37.

Призив до карлуковци (славейновци), заселени в Стара Загора, за участие в Илинденско-Преображенското въстание, подписано от Пею Шишманов, Никола Данаилов и Христо Караманджуков, 5.08.1903 г. (ДА-Смолян)

предприемат нападателни действия, но с присъствието им в участъците се целяло да се блокират турските войски по местата си. Въпреки това в селата продължават да се събират пари, облекло и снаряжение, което е видно от писмо на Хр. Караманджуков от 16 август 1903 г. до жителите на Устово. В него той изисква да се представят на околийското боево тяло два списъка, първият ” на момчетата, които ще влязат в околийската и селската чета и друг - кой от селяните по колко пари ще може да внесе помощ на въстанието и кой ще подари в натура брашно, сирене, масло, овци, хаби, цървули, шалове, пояси, платно и пр. и да се започне събирането им.”²¹

²¹ Караманджуков, Хр. Родопа през Илинденско-Преображенското въстание. С., 1986, с. 194.

Той получава и специални поръчки за закупуване на оръжие и боеприпаси при пътуванията си до София: „400 патрона „Лебел“, 10 бомби, 20 револвера с патрони, 5 пушки добри, 100 патрона манлихерови, 30 ками, манлихерови патрони - 1600, маузерови - 800, берданови - 600, мартинови – 2600, манлихерови изхвъргачи - 8, маузерови пружини - 6“.²²

Усилената подготовка за въстанието и движението на четите не остават незабелязани от българските гранични власти. Със секретна телеграма на 15 август 1903 г. командирът на IV-та погранична рота капитан Геров донася на началника на граничния район, че „по положителни сведения... в Ахъчелебийско ще избухне въстание“. Копие от телеграмата е изпратено и до Министерство на външните работи и изповеданията. Очевидно информацията му е доста точна, тъй като по-нататък той отбелязва, че от селата Горно и Долно Дерекъой са излезли 15-20 четници, началници на района са Пейо Шишманов и Христо Караманджуков, а „емигрантите в селото Чепеларе постоянно се изгубвали и минавали в Ахъчелебийско“. Това, което Геров не знае, е че съгласно решенията на конгреса четите трябва да заемат предвидените участъци, но без да предприемат акции, поради липса на достъчно оръжие.²³

Своите предварително определени участъци заемат и тримата членове на боевото тяло. Четвърти участък, обхващащ селата Чокманово, Аламидере, Фатово, Дуганово, Габрово и Пещера, е под непосредственото ръководство на Хр. Караманджуков.²⁴

Неуспешният край на въстанието налага в края на месец август участъковите чети да се прехвърлят в свободна България. Вместо да оказват помощ на въстаниците, които

²² Пак там, с. 145-146.

²³ Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. Военна подготовка и провеждане. С., ВИ, 2003, с. 283-284.

²⁴ Караманджуков, Ал. В: Сб. Преображенско въстание. Спомени и документи. С., 1955, с. 109.

изпитвали остра нужда от оръжие и боеприпаси, полицията и граничните власти разгромяват Чепеларския комитетски пункт, откъдето е било пренасяно оръжие за революционните дейци, и то в момент на най-усилена дейност. Също така арестувани и интернирани са мнозина от съмишлениците на организацията. По време на въстанието, когато поради натиска на турските войски районните чети от Смолянско се прехвърлят на територията на Княжеството, за да изработят нов план за действие, те били обградени и обезоръжени, а четниците интернирани. Това се потвърждава и от едно писмо на Хр. Караманджуков от 31 август 1903 г. до председателя на Одринския революционен комитет, в което пише: „Като се видя невъзможността да действаме по предначертания ни план оттатък в Турция, бяхме принудени да се оттеглим отсам в България... Четите от II и III участъци квартируваха в балкана на Чепеларско землище. Преди да се срещнат с останалите две чети, били открити и заобиколени от български войници, които ги заставили да се предадат...”²⁵

Българското правителство извършва такива действия, за да не изостря отношенията си с Османската империя. Затова Христо Караманджуков критикува и определя държавната политика като ”пълна забрава в тоя действително затънтен много, но иначе с извънредна важност и ценност български край. Ние имаме пред вид тая немара и това равнодушие и си обясняваме по тоя начин до голяма степен нашите общодържавни и общонародни неуспехи и погроми...”²⁶

В края на август 1903 г. петнадесет изтъкнати деятели на революционната организация в Ахъчелебийско искат с цел „избистряне лошото положение на общите ни работи да се събере общо събрание всички тези, които се считат за отговорни. Необходимо е да присъства Пею Шишманов като ръководител”. Сред подписалите документа са Христо Кара-

²⁵ Караманджуков, Хр. Родопа през Илиндетско-Преображенското въстание. С., 1986, с. 199.

²⁶ Гиневски, Хр. Миналото на Средните Родопи – XIX началото на XX век. Възраждане. УИ ВСУ „Черноризец Храбър”, Варна, 2008, с. 208.

манджуков, Ст. Чакъров, Иван Сбирков, Никола Данаилов, Димитър Левов, Владимир Коруев и др.²⁷

След разгрома на въстанието Караманджуков емигрира в България и постъпва като редовен студент в Историко-филологическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

Въпреки съществуващите му предубеждения към Вълчо Антонов, ръководител на Западната инспекционна област на Одринския революционен окръг, с когото е имал противоречия и спорове, и след въстанието продължава контактите. В писмо до него от 20 декември 1903 г. Антонов заявява, че е против борбите вътре в организацията и че осъжда и двете течения.

Караманджуков оценява освободителното движение в Македония и Одринско, ръководено от ВМОРО, като „навременно, целесъобразно и полезно“. Но с уточнението, че е „трудно да се анализира, обсъжда и преценява едно тъй сложно положение, в каквато форма ни се явява въобще проблемата за характера, ролята и значението на македоно-одринското движение.“²⁸

Така Христо Караманджуков се нарежда сред най-значимите фигури на Вътрешната македоно-одринска революционна организация в Пети Ахъчелебийски-Скечански революционен район. С революционните си идеи и прякото участие в националното движение за освобождението на Отечеството той е съизмерим с идеите на съзидателите на новата българска държава.

²⁷ Караманджуков, Хр. Западнотракийските българи в своето културно-историческо минало с особен поглед към тяхното революционно движение. С., 1934, с. 307.

²⁸ Пак там, с. 305.